

The complexity of the security orders in West Asia and the US confrontation strategy against the Islamic Republic of Iran

Ayoub Menati

Assistant Professor of Regional Studies, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran.

Email: a.menati@ilam.ac.ir

 0009-0005-2798-4614

Abstract

Introduction: The victory of the Islamic Revolution had a profound and lasting impact on the security order of the West Asian region. This revolution itself became a security threat to the United States and its regional allies. The United States has used various control strategies and systems to limit and reduce the regional deterrence of the Islamic Republic of Iran. The three clusters of the Levant, the East, and the Persian Gulf have been a set of clusters that have always been the site of strategic conflicts between Iran and the United States in the West Asian security network. In the Levant cluster, Iraq, Syria, and Lebanon have been the most important areas in which the United States has sought to contain Iran. After the fall of Saddam, Iraq has become the most extensive area of regional competition between the resistance forces and the United States and its allies. In post-Saddam Iraq, Iran's geopolitical, geoeconomic, and geoenergy influence has always been of interest to the United States and its allies. This influence in various layers has led to the strengthening of Iran's deterrence despite the efforts of the United States. The Islamic Republic of Iran has used various tools to enhance its regional deterrence, and this, along with the increasing complexity of the existing security order, has led the Americans to seek changes in their control system in Iraq against Iran.

Research Question: The question of the present research is that how is the American control system in Iraq against the Islamic Republic of Iran? And what components is it made of?

Research Hypothesis: In response to the above question, the following hypothesis is proposed. The American control system in Iraq against the Islamic Republic of Iran is a multi-layered network type, and this control system consists of three interconnected sub-networks: geopolitics, geoeconomics, and geoenergy.

Methodology and Theoretical Framework: The research method in this article is descriptive-explanatory and the data collection method is documentary and library. In this method, variables and the relationships

between them are examined .In this article, the author seeks to explain the transformed US control system in Iraq against the Islamic Republic of Iran . In this theoretical framework, the research model is first proposed, and then we will discuss the operational application of the proposed model . Using a network approach, the present study seeks to explain how the US controls Iran in Iraq .The research model consists of two parts: the transformation in security orders and the change in the subsequent generations of the control system.

Regional order in international relations theories is defined based on the presence of actors in a specific geographical space and the distribution of power between them. Buzan has also added to these definitions the discussion of the model of communication based on cooperation and competition.In the present article, regional order is referred to as a set of governmental and non - governmental units that form a regional security order based on negative and positive security ties between them. Regional orders have experienced three generations of order- building, and consequently, in all three types of orders, the way threats are formed and the dynamics of regional threats have been highly diverse. In the first phase of regional order-building, the existence of powerful state units with high capacity to absorb security crises, as well as linear and causal links between the elements of the order in a predictable manner, have been the most important features of the simple order. In this type of order, security and geopolitical threats arise in the form of predictable losses with a certain scope of destruction.In the second phase of order-building, as the regional order has become more complex, the links between the units have become multi-level and complex.

The complexity of the adversarial and cooperative communication links of regional units has led to the unpredictability and uncertainty of structural outcomes. Threats arising from a complex order have two characteristics: emerging and unpredictable. Also, the high fluidity and dynamism of complex orders have caused the level and depth of security crises to be more unpredictable compared to simple and linear orders. (Loswill, 2000, p. 272).With the entry of regional orders into the third phase, a transformation in the essence of communications and the formulation of power-based relations and the formation of threats and many changes have occurred. (Ghasemi, 2013) In the third phase of order-building, as orders become networked and the essence of interactions becomes chaotic, the multi- entity and rapid access of communication nodes to each other are among the most important features of this type of order. The formation of a networked order has led to the emergence of crises and threats of a momentary and cross-border nature that easily violate traditional boundaries and engage in multidimensional and multilayered proliferation. Results and discussion: The evolution of the West Asian security order has led to a transformation of the American control system in the region. The periods of the security order have led to different generations of the control system. In the rest of this article, we will refer to the different periods of

security order-building in the West Asian region. The network containment of the Islamic Republic of Iran in Iraq is carried out by the United States through the management of communication nodes. Proxy forces and groups supporting the Resistance Axis have always become one of the most important security issues for the United States in Iraq after the fall of Saddam. And due to the network operation of these forces, their containment is pursued by the United States in a network manner. The strengthening of the political position of Iraqi Shiites after the fall of Saddam can be seen in their synergy in obtaining political positions (Khoury, 2020, p. 5).

The networked influence of the Islamic Republic of Iran in the formation of a political consensus among Shiite parties in the election of prime ministers from the Iraqi parliament, alongside the Popular Mobilization Forces as the military arm of the resistance axis alongside Lebanon's Hezbollah, has fueled the security sensitivities of the United States and its regional allies. The US strategy for containing the axis of resistance, according to their published documents, is based on containing threats by using the capacity of regional allies. In Biden's 2022 National Security Document, using regional allies and friends to control and contain the threat of Iran and extremist groups is listed as the most important foreign policy tool. Avoiding long wars and a continuous military presence are other strategies that have been pursued so far. The geopolitical containment of Iran in Iraq by the US has been carried out in the form of managing communication nodes using convergence and divergence tools. In the form of geopolitical containment, by using the creation of a crisis and insecurity in the region to increase the security costs of the resistance axis, the creation of insecurity and artificial political risks such as ISIS was carried out with the help of the United States and its regional allies to contain Iran in the region. After the fall of Saddam, since the United States helped establish the Central Bank of Iraq in 2004, the US dollar has largely become the main currency of this country. Because a large part of the economy works with cash. Therefore, it is possible for Americans to monitor the transfer of dollars to Iran by controlling the currency transactions of Iraqi banks that work with dollars. Another network tool that the United States uses in geoeconomic containment of Iran in Iraq is the use of regional allies to balance trade with Iran.

Conclusion: After the fall of Saddam, containing the Islamic Republic of Iran in Iraq was one of the basic and important strategies of the United States in the West Asian region. Iran's multi-layered and networked presence in Iraq and the increasing complexity of the security order in the Levant cluster caused the US control system to also tend towards becoming networked. The layers of the US control system in Iraq to contain the Islamic Republic of Iran consisted of the geopolitical sub-network, the geo-economic sub-network, and the geo-energy sub-network. The design of the US network control system in Iraq is based on the management of communication nodes through direct management and the

use of regional allies. Controlling the foreign exchange resources of the Central Bank and other Iraqi banks to prevent their transfer in the form of settling Iraq's debt to Iran is part of the direct US tools in the geo-economic sub-network to control the Islamic Republic of Iran in Iraq. By controlling the banking transactions of its allies, US officials have always sought to prevent Iran from accessing global currencies such as the dollar. Control and management of the geopolitical nodes of the resistance axis in Iraq is achieved by cutting off links using hardware tools, political synergy with regional allies and political forces within the Iraqi parliament. Intensifying the differences between Shiite parties and strengthening Arab nationalism, along with supporting anti-Shiite armed extremist groups, are considered other US tools in the network control strategy of the Islamic Republic of Iran in Iraq. Combined US containment is considered the latest version of this country's anti-Iranian strategy in Iraq.

Keywords: Levant cluster, control system, America, Islamic Republic of Iran, geoeconomy, geopolitics

---

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations
Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 10.22034/fr.2024.431975.1475

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

پیچیدگی نظم‌های امنیتی در غرب آسیا و راهبرد تقابل آمریکا در برابر جمهوری اسلامی ایران

ایوب منتی

استادیار مطالعات منطقه‌ای، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران.
Email: a.menati@ilam.ac.ir

0009-0005-2798-4614

چکیده

مهار جمهوری اسلامی ایران توسط آمریکا پس از پیروزی انقلاب اسلامی در دستورکار
نخبگان سیاست خارجی آمریکا قرار گرفت. در دوره‌های مختلف نظم امنیتی در منطقه غرب
آسیا، سیستم‌های کنترل مختلفی علیه جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گرفته
است. در دوره نظم امنیتی شبکه‌ای شده در منطقه غرب آسیا و به طور خاص در زمینه مهار
ایران در عراق، شرایط نسبت به دوره‌های گذشته محیط امنیتی تغییر پیدا کرده است و
آمریکایی‌ها از سیستم جدید کنترل و مهار برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران بهره
برده‌اند. پژوهش حاضر به دنبال بررسی سیستم کنترل نسل سوم آمریکا و چگونگی کارکرد
آن در عراق علیه جمهوری اسلامی ایران است. سؤال پژوهش حاضر این است که سیستم
کنترل آمریکا در عراق علیه جمهوری اسلامی ایران چگونه است و از چه اجزایی ساخته شده
است؟ در پاسخ به سؤال فوق فرضیه ذیل مطرح می‌شود که سیستم کنترل آمریکا در عراق
علیه جمهوری اسلامی ایران از نوع شبکه‌ای چند لایه است و این سیستم کنترل از سه
خرده شبکه درهم‌تنیده ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوانرژی تشکیل شده است. روش
پژوهش در این مقاله توصیفی-تبیینی و روش جمع‌آوری داده‌ها اسنادی و کتابخانه‌ای
است.

کلیدواژه‌ها: خوشه شامات، سیستم کنترل، آمریکا، جمهوری اسلامی ایران، ژئواکونومی،
ژئوپلیتیک.

مقدمه و بیان مسئله

پیروزی انقلاب اسلامی بر نظم امنیتی منطقه غرب آسیا تأثیر عمیق و پایداری را برجای نهاد. انقلاب اسلامی با پیروزی خود به تهدیدی امنیتی برای آمریکا و متحدین منطقه‌ای آن تبدیل شد. آمریکایی‌ها از راهبردها و سیستم‌های مختلف کنترل جهت محدودسازی و کاهش بازدارندگی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران استفاده کرده‌اند. سه خوشه شامات، شرق و خلیج فارس مجموعه خوشه‌هایی بوده‌اند که در شبکه امنیتی غرب آسیا همواره محل تعارضات راهبردی ایران و آمریکا بوده است. در خوشه شامات در عراق و سوریه و لبنان مهم‌ترین عرصه‌ای بوده است که آمریکایی‌ها به دنبال مهار ایران در آن بوده‌اند عراق پس از سقوط صدام به گسترده‌ترین عرصه رقابت‌های منطقه‌ای بین نیروهای مقاومت و آمریکا و متحدین آن تبدیل شده است. در عراق پس‌اصدام همواره نفوذ ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوانرژی ایران مورد توجه آمریکا و متحدین آن بوده است. این نفوذ در لایه‌های مختلف سبب شده است تا بازدارندگی ایران علی‌رغم تلاش‌های آمریکا تقویت شود. جمهوری اسلامی ایران از ابزارهای مختلفی جهت ارتقای بازدارندگی منطقه‌ای خود استفاده کرده است و این خود در کنار افزایش پیچیدگی‌های نظم امنیتی موجود سبب شده است تا آمریکایی‌ها به دنبال تحول در سیستم کنترل خود در عراق علیه ایران باشند. تحولات پیچیده ژئوپلیتیکی در عراق به آمریکایی‌ها نشان داد که بهره‌گیری از ابزارهای نظامی و سخت‌افزاری ضمن افزایش هزینه‌های مهار از کارآمدی بالایی برخوردار نیستند. لذا تحول در سیستم کنترل با توجه به نظم امنیتی موجود و تحول در شکل‌گیری و بسط و گسترش تهدیدات ژئوپلیتیکی و سایر تهدیدات غیرسیاسی اتفاق افتاد (Mazarr, 2018, p. 7).

رویکردهای موجود در پرداختن به موضوع پژوهش حاضر عمدتاً واقع‌گرایانه با محوریت مفهوم موازنه قدرت است. به‌عنوان مثال اینکه جمهوری اسلامی ایران از نیروهای نیابتی خود علیه آمریکا استفاده می‌کند جهت برقراری موازنه قدرت ذکر شده است. رویکرد سازه‌انگارانه برای تبیین شکاف‌های هویتی در سیاست خارجی ایران و آمریکا از دیگر رویکردهایی است که رفتارهای متقابل این دو بازیگر را تبیین کرده‌اند. رویکرد پژوهش حاضر با توجه به الگویی که طراحی شده است نوآورانه است و به دنبال دستیابی به نتایج متفاوت است. به دلیل اهمیت آمریکا و رفتارهای راهبردی مخرب این بازیگر فرامنطقه‌ای در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تبیین موضوع سیستم کنترل این کشور در برابر جمهوری اسلامی ایران از اهمیت

بالایی برخوردار است. روش پژوهش مقاله حاضر توصیفی-تبیینی است و در این روش متغیرها و روابط بین آنها مورد بررسی قرار می‌گیرند؛ در مقاله حاضر نگارنده به دنبال تبیین سیستم کنترل متحول شده آمریکا در عراق علیه جمهوری اسلامی ایران است. در این چهارچوب در ابتدا الگوی پژوهشی مطرح می‌شود و در ادامه به کاربست عملیاتی الگوی مطرح شده خواهیم پرداخت.

۱. چهارچوب نظری

چهارچوب‌های نظری یکی از مهم‌ترین اجزای پژوهش‌های علمی محسوب می‌شوند و نقش قالب دهنده و جهت دهنده به داده‌ها و اطلاعات پراکنده را بر عهده دارند. الگوهای نظری در پژوهش‌های راهبردی عمدتاً از رویکردهای جریان اصلی استفاده می‌شوند. پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد شبکه‌ای به دنبال تبیین چگونگی مهار ایران در عراق توسط آمریکا است. الگوی پژوهش از دو بخش تحول در نظم‌های امنیتی و تغییر در نسل‌های سیستم کنترل متعاقب آن تشکیل شده است.

۱-۱. تحول در نظم‌های منطقه‌ای

نظم منطقه‌ای از موضوعات اساسی مباحث و جدال‌های نظری و علمی روابط بین‌الملل است و کشورها اجباراً در درون نظم منطقه‌ای قرار دارند (Ghasem & hashemi, 2022, p.2). این نظم به الگوهای مدیریت مناقشات منطقه‌ای و شیوه‌های برقراری امنیت اشاره دارد (Moeini, & Ahmadi, 2022, p.6). نظم منطقه‌ای در نظریه‌های روابط بین‌الملل عمدتاً بر اساس حضور بازیگران در یک فضای جغرافیایی مشخص و توزیع قدرت بین آنها تعریف شده است. بوزان به این تعاریف بحث الگوی ارتباط مبتنی بر همکاری و رقابت را نیز اضافه کرده است. در مقاله حاضر نظم منطقه‌ای به مجموعه‌ای از واحدهای دولتی و غیردولتی گفته می‌شود که بر اساس پیوندهای امنیتی سلبی و ایجابی به بین آنها نظم امنیتی منطقه‌ای را تشکیل می‌دهند. نظم‌های منطقه‌ای سه نسل از نظم‌سازی را تجربه کرده‌اند و به تبع آن در هر سه نوع نظم نحوه شکل‌گیری تهدیدات و پویایی تهدیدات منطقه‌ای از تنوع بالایی برخوردار بوده است. در فاز اول نظم‌سازی منطقه‌ای وجود واحدهای دولتی مقتدر با توانمندی بالای جذب بحران‌های امنیتی و همچنین پیوندهای خطی و علی‌الجزای نظم با یکدیگر به صورت پیش‌بینی‌پذیر، مهم‌ترین ویژگی‌های سازنده نظم

ساده بوده است. در این نوع از نظم‌ها تهدیدات امنیتی و ژئوپلیتیکی به صورت ضایعه‌های پیش‌بینی‌پذیر با دامنه تخریب مشخص ظهور و بروز می‌یابند. در فاز دوم نظم‌سازی با پیچیده شدن نظم منطقه‌ای پیوندهای واحدها چندسطحی و پیچیده شده‌اند. پیچیده شدن پیوندهای ارتباطی تخصص‌آمیز و همکاری‌جویانه واحدهای منطقه‌ای به پیش‌بینی ناپذیری و عدم قطعیت خروجی‌ها منجر شده است. تهدیدات برآمده از نظم پیچیده از دو ویژگی نوظهور و پیش‌بینی‌ناپذیر بودن برخوردار هستند. همچنین سیالیت و پویایی بالای نظم‌های پیچیده سبب شده است تا سطح و عمق بحران‌های امنیتی از گستردگی پیش‌بینی‌ناپذیری در مقایسه با نظم‌های ساده و خطی برخوردار باشد (Loswll,2000, p. 272).

با ورود نظم‌های منطقه‌ای به فاز سوم تحول در جوهره ارتباطات و فرمول‌بندی مناسبات مبتنی بر قدرت و شکل‌گیری تهدیدات و تغییرات بسیار به وقوع پیوسته است (Ghasemi,2014). در فاز سوم نظم‌سازی با شبکه‌ای شدن ساخت فیزیکی نظم‌ها و آشوبناک شدن جوهره تعاملات، چند پیکره شدن و دسترسی سریع گره‌های ارتباطی به یکدیگر از جمله مهم‌ترین ویژگی‌های این نوع از نظم‌ها به شمار می‌روند. شکل‌گیری نظم شبکه‌ای شده سبب ظهور بحران‌ها و تهدیدات خلق‌الساعه و فرامرزی شده است که مرزهای سنتی را به سادگی زیرپا می‌گذارند و به تکثیر چندبعدی و چند لایه خود می‌پردازند.

شکل شماره (۱): فازهای تحول در نظم‌های منطقه‌ای

۱-۲. تحول در سیستم‌های کنترل تهدیدات

نظم‌های منطقه‌ای با توجه به افزایش پیچیدگی‌های پیوندهای منطقه‌ای و عبور از پیامدهای خطی به غیرخطی و تراکم بالای چند لایه موضوعات منطقه‌ای از وضعیت شبکه‌ای برخوردار شده‌اند. دو سطح شبکه جهانی و منطقه‌ای در پیوند با یکدیگر میزان رسوخ‌پذیری نظم‌های شبکه‌ای شده منطقه‌ای را تشکیل می‌دهند. پیوند تهدیدات و نظم‌های منطقه‌ای در نظم‌های ساده به صورت خطی و مستقیم و در نظم‌های شبکه‌ای شده پیچیده و آشوبی به صورت علی بازگشتی است. کوالسکی پیچیدگی را در قالب مفهوم غیرخطی بودن در چهار ویژگی خلاصه کرده است. عقلانیت محدود^۱، پیش‌بینی پذیری محدود^۲، تغییرات تکاملی^۳ و اهمیت کمتر دادن به مفهوم پیشرفت و شناخت به دلیل عدم قطعیت از جمله این موارد هستند. در نقطه مقابل در رویکرد نظم ساده که ریشه در دوره روشنگری و مدرنیته دارد عقلانیت، پیش‌بینی‌پذیری، تعین‌گرایی و عدم محدودیت در دانش انسانی و ایده پیشرفت قرار دارند (Kavalski, 2007, p. 438). در تبیین غیرخطی تغییرات جزئی به خروجی‌های بزرگ و غیرقابل پیش‌بینی منجر می‌شود (Barry, 2013). پریگزینی^۴ تفاوت میان سیستم ساده و پیچیده تفاوت را در شکل‌گیری وضعیت تعادل^۵ در سیستم ساده و فاصله گرفتن از وضعیت تعادل می‌داند (Sim, 2007: 12).

در کنار پیچیدگی حاضر در شبکه نظم منطقه‌ای نظم‌های شبکه‌ای شده منطقه‌ای از چهار لایه ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک، ژئوکالچری و ژئوانرژی تشکیل شده‌اند که در مجموع محیط راهبردی را تشکیل می‌دهند. شبکه نظم ژئوپلیتیکی مناطق دربردارنده تهدیدات متنوع شده وجودی برای واحدهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. سیالیت، پیچیدگی و پویایی موجود در این شبکه سبب شده است تا پیش‌بینی‌ناپذیری و عدم قطعیت به‌عنوان دو اصل ضروری در این دست از شبکه‌ها همواره مطرح شود. نظم امنیتی شبکه‌ای شده بر اساس تعاملات حاضر در چهار لایه‌ای که در بالا ذکر شده تعریف می‌شود. هر چهار لایه از قابلیت شکل‌دهندگی به تهدیدات امنیتی برخوردار هستند و نظم امنیتی حاصل جمع تهدیدات موجود در چهار لایه است.

1. Bounded Rationality
2. Limited Unpredictability
3. Evolutionary Change
4. Prigozine
5. Equilibrium state

در شبکه سلسله مراتبی جهانی، شبکه‌های منطقه‌ای از جایگاه بالایی در عرصه رقابت قدرت‌های بزرگ برای قرار گرفتن در سطوح فوقانی قدرت برخوردارند. مناطق به دلیل اهمیت راهبردی و قرار گرفتن در مدار رقابت واحدهای حافظ وضع موجود و چالشگران وضع موجود از نوسان‌های مرتبط با رقابت‌های امنیتی برخوردارند. شبکه‌های منطقه‌ای متأثر از عوامل درون شبکه‌ای و برون شبکه منطقه‌ای نظم‌های مختلفی را در صورت‌بندی‌های امنیتی خود بروز می‌دهند. نظم‌های شبکه‌ای شده منطقه‌ای با توجه به همسان نبودن قدرت بازیگران، اغلب به‌صورت سلسله مراتبی با محوریت قدرت‌های منطقه‌ای ترسیم و تبیین می‌شود. بخش عمده‌ای از عناصر سازنده تعاملات منطقه‌ای توسط قدرت‌های منطقه ساخته می‌شود. توزیع قدرت در مناطق و پاسخ واحدهای منطقه‌ای به قدرت هژمون در منطقه و فرامنطقه ساخته‌شدن نظم مهم است (Acharya, 2014, p. 36).

تهدیدات امنیتی برآمده از محیط راهبردی منطقه‌ای از وضعیت شبکه‌ای برخوردار هستند. به این معنا که در محیط شبکه‌ای شده ژئوپلیتیکی تهدیدات منشعب از رفتار واحدهای دولتی و غیردولتی از گره‌های پیوندی تغذیه می‌کنند و تولید می‌شوند. تهدیدات شبکه‌ای شده به‌صورت مزمن و پایدار به بقای خود ادامه می‌دهند و در شبکه نظم منطقه‌ای به‌صورت چسبنده و سیال به دنبال بقای خود هستند. واحدهای دولتی در مواجهه با تهدیدات شبکه‌ای شده عمدتاً به دنبال مدیریت و کاهش تأثیرات منفی آن‌ها خواهند بود. با افزایش توانمندی‌های ملی و افزایش ادراک تهدیدآمیز واحدها به سمت سنگین‌تر شدن کفه تهاجم حرکت خواهند کرد و در این بین از راهبردهای کنترل تهدیدات با توجه به نوع نظم موجود استفاده خواهند کرد. با تحول ساخت و محتوای نظم‌های منطقه‌ای، بازدارندگی با محوریت تعادل دفاع-تهاجم از حالت ساده و خطی به پیچیده و شبکه‌ای شده بر مبنای مدیریت ارتباطات تغییر کرده است. راهبردهای کنترل قدرت‌های فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای در نظم‌سازی جدید جهت برقراری تعادل بین دفاع و تهاجم از تحول دگرذیسی شده‌ای برخوردار گردیده است. در فاز اول نظم‌سازی و در نسل اول سیستم کنترل با توجه به نظم ساده و خطی بودن پیوندهای نظم‌های منطقه‌ای سیستم کنترل با استفاده از تاکتیک‌های ساده سخت‌افزاری مانند بهره‌گیری از قدرت نظامی به مدیریت تهدیدات لکه‌ای و محدود مبادرت می‌ورزد. در سیستم‌های کنترل نسل دوم با پیچیده شدن نظم‌های منطقه‌ای و غیرقابل پیش‌بینی پذیر شدن خروجی‌های آن، سیستم‌های کنترل از ادعاهای دخالت مستقیم سخت‌افزاری

عقب‌نشینی کرده و به سمت استفاده از ابزارهای نیابتی و متحدین منطقه‌ای روی آورده‌اند. در سیستم‌های کنترل نسل دوم ورودی و خروجی منابع موجود در نظم‌های پیچیده شده منطقه‌ای از احاطه و سلطه قدرت‌های دولتی خارج شده و هزینه مدیریت بحران‌ها و تهدیدات به‌صورت مزمن رو به افزایش خواهد بود (Hauser, 2008, p. 341).

در نسل سوم سیستم‌های کنترل، با شبکه‌ای و آشوبناک شدن نظم‌های منطقه‌ای واحدهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به دنبال مدیریت تهدیدات منطقه‌ای بر اساس دستکاری و مدیریت ارتباطات آشوب‌زده هستند. کنترل بهره‌گیری از پیوندها و ارتباطات درون شبکه‌ای به‌منظور تشدید و خنثی‌سازی تهدیدات منطقه‌ای با استفاده از ظرفیت‌های درون شبکه‌ای با فاصله‌گیری حداکثری و دخالت مستقیم حداقلی مهم‌ترین تاکتیک در این نسل می‌باشند. ضایعات امنیتی نوظهور در سه سطح ژئوپلیتیک، ژئوکالچر و ژئواکونومی ظاهر می‌شوند و با بسط بی‌قاعده و پیش‌بینی‌ناپذیر در خوشه‌های جغرافیایی مدیریت سنتی را با چالش روبه‌رو می‌سازند. در نظم‌های دوره سوم تهدیدات از بین نمی‌روند بلکه به‌صورت مزمن به حیات خود ادامه می‌دهند و واحدهای کنترل‌کننده تنها به مهار شبکه‌ای تهدیدات می‌پردازند (Global Peace, 2018).

در سیستم‌های کنترل نسل سوم بازدارندگی مانند نسل‌های قبلی سیستم کنترل منطق اساسی عمل مهار تهدیدات را تشکیل می‌دهد. بازدارندگی مهم‌ترین ابزار راهبردی واحدهای دولتی جهت مقابله با تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. مفهوم بازدارندگی در جوهره خود از مفهوم تعادل دفاع-تهاجم بهره می‌برد. تعادل دفاع-تهاجم مانند ترازویی است که با سنگین‌تر شدن هر کفه سمت دیگر سبک‌تر خواهد شد (Barden Montgomery, 2016, p. 76). در سیستم کنترل نسل سوم به دلیل شبکه‌ای شدن تهدیدات بازدارندگی به‌صورت شبکه‌ای شده و با دست‌کاری در گره‌های ارتباطی به دنبال مهار تهدیدات است.

۲. اضلاع شبکه مهار جمهوری اسلامی ایران در عراق

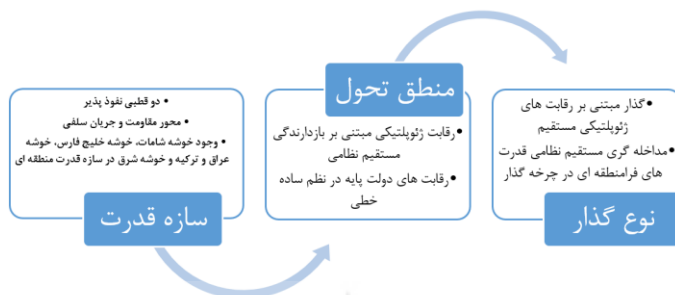
تحول در نظم امنیتی غرب آسیا سبب شده است تا سیستم کنترل آمریکا در این منطقه دچار تحول شود. دوره‌های نظم امنیتی به نسل‌های مختلف سیستم کنترل منجر شده است. در ادامه این مقاله به دوره‌های مختلف نظم‌سازی امنیتی در منطقه غرب آسیا اشاره می‌کنیم.

۲-۱. دوره اول نظم‌سازی؛ نظم ساده و کنترل مبتنی بر موازنه مستقیم نظامی

نظم امنیتی قبل از انقلاب به صورت دو قطبی متحدین آمریکا و شوروی تقسیم‌بندی شده بود. شاه ایران با قرار گرفتن در بلوک سرمایه‌داری به دنبال تأمین نیازهای اقتصادی و نظامی خود از آمریکا و بلوک غرب بود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری قدرت ناراضی از وضع موجود شبکه نظم منطقه غرب آسیا دچار تحول اساسی شد. ساخت فیزیکی در این دوره بر اساس توزیع جهت‌گیری راهبردی واحدها در خوشه‌های مختلف ژئوپلیتیکی شکل گرفت. نیروهای تأثیرگذار در این دوره از نظم‌سازی آمریکا و متحدین آن به‌عنوان محور عربی- غربی و جمهوری اسلامی ایران و متحدین آن به‌عنوان محور مقاومت (مجموعه واحدهای دولتی و غیردولتی مخالف حضور آمریکا و رژیم صهیونیستی در منطقه غرب آسیا مانند سوریه، ایران و واحدهای نیابتی غیردولتی حاضر در خوشه شامات و خلیج فارس) در خوشه‌های ژئوپلیتیکی خوشه خلیج فارس، خوشه شامات و خوشه شرق تقسیم‌بندی می‌شوند.

- در این دوره که از پیروزی انقلاب اسلامی تا سال ۲۰۰۳ و اشغال عراق را در برمی‌گیرد منطق ساخت نظم منطقه‌ای بر اساس محورهای ذیل صورت می‌گیرد.
- ❖ سخت‌افزارگرایی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار جهت‌گذار سیستمی در برابر رقبای منطقه‌ای؛ در این دوره جنگ‌های مستقیم ایران و عراق و تهدیدات نظامی در خلیج فارس به‌عنوان مهم‌ترین مثال‌های حاضر در این دوره جهت قرار گرفتن در نقاط فوقانی چرخه قدرت منطقه‌ای محسوب می‌شوند.
  - ❖ دخالت مستقیم قدرت‌های فرمانطقه‌ای به‌صورت تقویت پیوند با دولت‌های منطقه جهت مهار دولت‌های چالشگر در قالب تقویت پیوندهای تسلیحاتی؛
  - ❖ نامتوازن شدن رقابت‌ها در لایه‌های مختلف ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئوکالچر در شبکه نظم منطقه و قرار گرفتن وزنه رقابت‌ها در حوزه ژئوپلیتیک منازعات؛
  - ❖ شکل‌گیری و نضج واحدهای غیردولتی به‌عنوان بازیگران ایدایی نظم‌ساز در برخی خوشه‌های ژئوپلیتیکی؛

- ❖ توزیع قدرت در این دوره از نظم‌سازی به‌صورت دوقطبی منطقه‌ای و چرخه قدرت منطقه‌ای به‌صورت دستکاری توسط قدرت‌های مداخله‌گر فرمانطقه‌ای به‌صورت مستمر تحت تأثیر قرار می‌گیرد؛
- ❖ نظم‌های امنیتی در خوشه‌های مختلف ژئوپلیتیکی دولت‌محور است و از ثبات بالایی برخوردار هستند.

شکل شماره (۲): ساخت نظم منطقه‌ای در دوره اول نظم‌سازی

۲-۲. دوره دوم نظم‌سازی؛ نظم شبکه‌ای شده پیچیده و گذار شاخه‌ای

پس از سال ۲۰۰۳ و اشغال عراق توسط آمریکا و شکل‌گیری گروه‌ها و واحدهای غیردولتی نظم شبکه‌ای از حالت ساده و خطی به پیچیده و آشوبناک تغییر پیدا کرده است. نظم پسا یازده سپتامبر به دلیل افزایش حضور نیروهای مخالف حضور آمریکا در منطقه از وضعیت پیچیده برخوردار شده است. تراکم حضور واحدهای غیردولتی ضد آمریکایی شیعی و سنی به غیرخطی و پیچیده‌تر شدن دامن زده است. این نیروها به دنبال شکل‌گیری هویت ضد غربی و ضد آمریکایی در سراسر منطقه بودند. در این دوره جریان اخوانی با حمایت ترکیه و قطر در شبکه نظم منطقه‌ای در کنار محور مقاومت و سلفی به سهم‌خواهی از کیک قدرت پرداخت. مهم‌ترین ویژگی‌های ساخت شبکه نظم پیچیده شده در این دوره عبارت‌اند از:

- ❖ مهم‌ترین ویژگی راهبردی موجود در نظم شبکه‌ای شده پیچیده حاضر، گذار شاخه‌ای آن می‌باشد. در این نوع از شبکه به دلیل فشارهای سیستمی و وجود حساسیت‌های بالای سیستم در کنار آستانه تحمل متنوع شبکه منطقه‌ای گذار واحدها از نوع شاخه‌ای است؛
- ❖ در گذار شاخه‌ای واحدهای رقیب جهت قرار گرفتن در نقاط فوقانی چرخه قدرت منطقه با یکدیگر به‌صورت مستقیم وارد جنگ‌های

- هژمونی طلبانه نمی‌شوند بلکه از طریق رقابت در خوشه‌های ژئوپلیتیکی در جهت تضعیف بازدارندگی منطقه‌ای رقیب اقدام می‌کنند؛
- ❖ در گذار شاخه‌ای تمامی سطوح شبکه از جمله حوزه‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچر محل رقابت و درگیری واحدهای رقیب به شمار می‌آید؛
  - ❖ واحدهای غیردولتی در تمامی سطوح و لایه‌های شبکه حضور دارند و به پیچیدگی و غیرخطی شدن نتایج راهبردی رقابت‌ها و همکاری‌ها دامن می‌زنند؛
  - ❖ واحدهای رقیب از طریق دستیابی به نقشه ارتباطات و با استفاده از قدرت هوشمند به دستکاری در گره‌های ارتباطی می‌پردازند تا نتایج راهبردی دلخواه را به دست آورند؛
  - ❖ مداخله واحدهای فرامنطقه‌ای از طریق دستکاری در گره‌های ارتباطی و نه جنگ‌های مستقیم نظامی انجام می‌شود؛
  - ❖ ساخت فیزیکی قدرت در دوره پیچیدگی شبکه نظم منطقه‌ای به صورت چندکانونی با محوریت جریان اخوانی، سلفی و محور مقاومت صورت‌بندی شده است.

شکل شماره (۳): ساخت نظم منطقه‌ای در دور دوم نظم‌سازی

با شکل‌گیری نظم‌سازی امنیتی جدید و تحول در پویایی قدرت در خوشه‌های ژئوپلیتیکی غرب آسیا روندهای نوظهور امنیتی آغاز شد که خود را در ساخت نظم و صورت‌بندی منازعات ژئوپلیتیکی نشان داده است. خروج تدریجی نیروهای نظامی آمریکا و واگذاری مدیریت نظم امنیتی به متحدین منطقه‌ای نقطه شروع تحولات امنیتی بوده است. در ادامه ویژگی‌های نظم شبکه‌ای شده موجود را که در آن علاوه

بر ویژگی‌های متفاوت از نظم قبلی را مشاهده می‌کنیم واحدهای جدیدی نیز حضور دارند.

۲-۲-۱. کارگزاری فعال بازیگران غیردولتی

در طول دهه‌های گذشته یکی از موضوع‌های کلیدی، ظهور و نقش‌آفرینی بازیگران و جریان‌های غیردولتی بوده که نقش مسلط دولت‌ها را در سطح جهانی تحت‌الشعاع قرار داده‌اند (Najafi, 2023, p. 20) که در منطقه خاورمیانه این بازیگران حضور پررنگی داشته‌اند. با تقویت حضور واحدهای غیردولتی در نبردهای ژئوپلیتیکی در خوشه‌های شامات و خلیج‌فارس، قدرت تأثیرگذاری جنبش‌های غیردولتی درون منطقه‌ای به‌عنوان مؤلفه‌ای نظم‌ساز و ضد نظم موجود مطرح شد. با خروج آمریکا از عراق و افغانستان و تقویت جنبش انصارالله در یمن نظم امنیتی در دوره نظم‌سازی اول دچار تحول اساسی شده است. طالبان علی‌رغم حمایت‌های غرب از دولت‌های دست‌نشانده در کابل پس از سال ۲۰۰۳ توانستند بر سرتاسر افغانستان مسلط شوند و وضعیت حضور خود را از جنبشی غیردولتی به ساختار دولتی تغییر دهند. حضور حزب‌الله در مرزهای جنوبی لبنان سبب برقراری موازنه تهدید بین محور مقاومت در برابر رژیم صهیونیستی شده است. در حالی که از لحاظ موازنه سخت نظامی وضعیت حزب‌الله در برابر رژیم صهیونیستی نامتقارن و نابرابر است.

۲-۲-۲. سیالیت ائتلاف‌های دیپلماتیک

یکی از ابزارهای نظم‌سازی امنیتی در چهارچوب بهره‌گیری از قدرت هوشمند استفاده از ابزارهای دیپلماتیک جهت شکل‌دادن به ائتلاف‌های منطقه‌ای است. برقراری هم‌افزایی دیپلماتیک مقطعی بین ایران و ترکیه به‌عنوان دو رقیب منطقه‌ای جهت مهار کردهای عراق و شکل‌گیری ائتلاف رژیم صهیونیستی با برخی دولت‌های عربی خوشه شامات و خلیج‌فارس با وجود سال‌ها وضعیت خصمانه بین آن‌ها اتفاق افتاده است. محاصره قطر طرفدار جریان اخوان‌المسلمین توسط مصر، عربستان، امارات و بحرین حامی جریان سلفی‌گری پس از همکاری این دو جریان علیه محور مقاومت (Ford, 2019) در سوریه نشان‌دهنده سیال بودن ائتلاف‌بندی در شبکه نظم امنیتی پیچیده شده غرب آسیا است. همگرایی بین امارات متحده عربی، مصر و رژیم صهیونیستی علیه محور مقاومت در حالی که امارات مبدأ دوم واردات به ایران است از پایدار نبودن ائتلافات موجود گواهی می‌دهد. در این بین نزدیک شدن ترکیه به

رژیم صهیونیستی و عربستان سعودی پس از مصالحه بر سر پروند قتل خاشقچی نشان‌دهنده جایجایی محورهای همگرایی به صورت مقطعی می‌باشد.

۲-۳. تشدید گسل‌های ژئواکونومیکی و ژئوکالچری

با خروج ترامپ از برجام و افزایش تحریم‌های جمهوری اسلامی ایران پیوندهای ژئواکونومیکی ایران و همسایگان منطقه‌ای آن کاهش پیدا کرد و گسل‌های ژئواکونومیکی گسترده‌ای پدید آمده است. ظرفیت‌های تجاری ایران در منطقه به صورت دست‌کاری‌های یک‌جانبه توسط آمریکا کاهش پیدا کرده است.

جدول شماره (۴): میزان رشد اقتصادی کشورهای غرب آسیا بر اساس پیش‌بینی بانک جهانی

کشور	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹ (پیش‌بینی)	۲۰۲۰ (پیش‌بینی)
ایران	۳٫۸	-۴٫۷	-۹٫۵	۰٫۰
اردن	۲٫۱	۱٫۹	۲٫۲	۲٫۴
الجزایر	۱٫۳	۱٫۴	۲٫۶	۲٫۴
امارات	-۰٫۵	۱٫۷	۱٫۶	۲٫۵
بحرین	۳٫۸	۱٫۸	۲٫۰	۲٫۱
کویت	-۳٫۵	۱٫۲	-۰٫۶	۳٫۱
عربستان	-۰٫۷	۲٫۴	-۰٫۲	۲٫۲
عراق	-۲٫۵	-۰٫۶	۳٫۴	۴٫۷
عمان	-۰٫۳	۱٫۸	۰٫۰	۳٫۷
قطر	۱٫۶	۱٫۵	۲٫۰	۲٫۸
لبنان	-۰٫۶	-۰٫۲	-۰٫۲	-۰٫۹
مصر	۴٫۱	۵٫۳	۵٫۵	۵٫۹

منبع: (Mezban, 2021)

تحریم اقتصادی سوریه و لبنان به همراه یمن، به تشدید گسل‌های ژئواکونومیکی دامن زده است که این امر سبب افزایش بار بر گسل‌های ژئوپلیتیکی خواهد شد (Mezban, 2021). سقوط اقتصادی دولت لبنان، وضعیت بحران غذایی یمن و بحران معیشتی در افغانستان سبب شده است بحران‌های مهاجرتی و ناامنی‌های سیاسی حاصل از آزاد شدن انرژی‌های حاضر در گسل‌های ژئواکونومیکی وضعیت غیرخطی و پیش‌بینی‌ناپذیر شبکه نظم امنیتی غرب آسیا را سبب‌ساز شود. در بُعد دیگر پیچیدگی‌های بحران‌ساز شبکه نظم امنیتی منطقه غرب آسیا تشدید شکاف‌های ژئوکالچری قرار دارد که به بحران‌های امنیتی دامن زده است. وجود هسته‌های

پراکنده داعش در خوشه شامات و طالبان در خوشه شرقی زمینه‌های همگرایی فرهنگی را در این دو خوشه جغرافیایی کم رنگ کرده است.

۳. مهار شبکه‌ای شده محور مقاومت

۳-۱. خرده شبکه مهار ژئوپلیتیکی

مهار شبکه‌ای جمهوری اسلامی ایران توسط آمریکا باید در قالب بافت سیاسی و اجتماعی عراق توضیح داده شوند تا روشن شود که آمریکایی‌ها چگونه با استفاده از ظرفیت‌های موجود به دنبال کاهش نفوذ محور مقاومت در این کشور هستند. جامعه سیاسی عراق همواره به صورت موزاییکی از اقوام و مذاهب مختلف بوده است که با اختلافات سیاسی عدیده دست به گریبان بوده است. کشور عراق در سال ۱۹۲۰ میلادی در حالی ایجاد شد که سه واحد تشکیل‌دهنده آن موصل، بغداد و بصره سابقه زندگی، اقتصادی، اجتماعی مشترک در چهارچوب یک واحد سیاسی را نداشتند و ضمن داشتن فرهنگ و گرایش‌های متفاوت به طور مجزا و مستقل از هم اداره می‌شدند. از سوی دیگر دولت‌های عراق طی ۸ دهه گذشته از ایجاد یک هویت ملی ناتوان بوده‌اند (Khalili, 2011, p. 11). در سال ۱۹۳۳ ملک فیصل اول نخستین حاکم عراق خاطر نشان ساخت "هنوز هیچ ملت عراقی وجود ندارد بلکه تنها توده‌های غیرقابل تصور موجودات بشری وجود دارند که از هرگونه آرمان میهن‌پرستانه تهی هستند، با هیچ پیوند مشترکی با یکدیگر مرتبط نیستند، گوش به شیطان می‌سپارند، مستعد هرج و مرج هستند و همواره آماده شورش علیه هر نوع حکومتی می‌باشند" (Byeman and Hafezian, 2002, p. 186).

هراس از روی کار آمدن شیعه در عراق، آمیخته با یک ادعای قدیمی است که دوباره مطرح شده است و می‌گوید تشیع در عراق اصل و منشأ ایرانی دارد و فرمول قوی‌تری برای این سخن است که شیعه عراق دنباله‌رو ایران است و شیعیان آن‌طور که حریفانشان مدعی‌اند هنگامی که کشور جدید عراق در ۱۹۲۰ تشکیل شد همگی ایرانی بوده‌اند این ادعا آمیخته با اتهاماتی درباره طایفه‌پرستی شیعه، گرایش به تأسیس دولت دینی و برپایی دولت ولایت فقیه و از این بالاتر شیعیان را صفویان جدید نامیده‌اند (Zubaidi, 2011, p. 12). پس از سقوط صدام بحث شیعیان و اکثریت آن‌ها در بافت سیاسی و اجتماعی عراق مطرح شد.

پس از سقوط صدام مهار خشونت‌آمیز نیروهای شیعی بر عهده نیروهای رادیکال مخالف شیعه در قالب بهره‌گیری از ابزارهای خشونت‌آمیز قرار گرفت که کانون درگیری‌ها بودند. بمب‌گذاری در مسجد العسکری شیعه در سامرا در فوریه ۲۰۰۶ از جمله حوادثی بود که در این زمینه نقطه عطف محسوب می‌شود. شدت خشونت‌های فرقه‌گرایانه مطابق برآوردهای آسوشیتد پرس ۱۴ هزار عراقی اعم از افراد مدنی و نیروهای امنیتی در خشونت‌های فرقه‌ای در سال ۲۰۰۶ کشته شده‌اند اما بر اساس گزارش سازمان ملل ۳۴ هزار نفر عراقی در خشونت‌های این سال جان باخته‌اند (Cordesman, 2007, p. 2).

مهار شبکه‌ای جمهوری اسلامی ایران در عراق توسط آمریکا از طریق مدیریت گروه‌های ارتباطی صورت می‌گیرد. نیروهای نیابتی و گروه‌های مقاومت طرفدار محور مقاومت همواره پس از سقوط صدام یکی از مهم‌ترین مسائل امنیتی آمریکا در عراق تبدیل شده است و به دلیل عملکرد شبکه‌ای این نیروها مهار این گروه‌ها به صورت شبکه‌ای توسط آمریکا دنبال می‌شود. تقویت موقعیت سیاسی شیعیان عراق پس از سقوط صدام در هم‌افزایی آن‌ها در کسب مناصب سیاسی می‌توان مشاهده نمود (Khoury, 2020, p. 5). نفوذ شبکه‌ای جمهوری اسلامی ایران در شکل‌گیری اجماع سیاسی احزاب شیعی در انتخاب نخست‌وزیران برآمده از مجلس عراق در کنار نیروهای نظامی حشدالشعبی به‌عنوان بازوی نظامی محور مقاومت در کنار حزب‌الله لبنان به حساسیت‌های امنیتی آمریکا و متحدین منطقه‌ای آن دامن زده است. در سال ۲۰۱۰ در حالی که مجلس اعلا‌ی اسلامی عراق حاضر به پذیرش نخست‌وزیری نوری المالکی نبود و عراق برای چندین ماه در بن‌بست سیاسی قرار گرفته بود با نظر جمهوری اسلامی ایران، بخشی از مجلس اعلا‌ی عراق جریانی اصلی آن از نخست‌وزیری المالکی حمایت کرد و اکثریت پارلمانی هم‌سو با نخست‌وزیری المالکی شکل گرفت و راه برای دور دوم نخست‌وزیری المالکی هموار شد (zarean, 2022, p. 273). راهبرد آمریکا برای مهار محور مقاومت بر اساس اسناد منتشر شده آن‌ها بر اساس مهار تهدیدات با استفاده از ظرفیت متحدین منطقه‌ای است. در سند امنیت ملی سال ۲۰۲۲ بایدن بهره‌گیری از متحدین و دوستان منطقه‌ای جهت کنترل و مهار تهدید ایران و گروه‌های تندرو مهم‌ترین ابزار سیاست خارجی برشمرده شده است. پرهیز از جنگ‌های طولانی و حضور نظامی مستمر از دیگر راهبردهایی است که تاکنون دنبال شده است. مهار ژئوپلیتیکی ایران در عراق توسط آمریکا در قالب مدیریت گروه‌های ارتباطی با استفاده از ابزارهای همگرایی و واگرایی صورت گرفته

است. سه تکنیک مدیریتی بهره‌گیری از متحدین منطقه‌ای جهت مدیریت گره‌های ارتباطی، کنترل ارتباطات سیاسی با استفاده از ایجاد مخاطرات امنیتی و منزوی‌سازی و در ادامه تحت فشار قرار دادن برخی گروه‌های سیاسی از طریق ابزارهای سخت‌افزاری نظامی به‌صورت مستقیم همواره در جریان بوده است. ترکیه همواره نقش چکش تعادل آمریکا در عراق را بازی کرده است. آنکارا در عراق در آستانه انتخابات ۲۰۱۰ پارلمان در تلاش بود تا با حمایت از جریان‌های طرفدار خود از قدرت گرفتن دوباره شیعیان و ایران جلوگیری کند. یک سال قبل از شروع انتخابات پارلمانی عراق در منزل شخصی احمد داود اغلو وزیر امور خارجه ترکیه ائتلاف فراگیری تحت عنوان «العراقیه با همکاری ترکیه و مخالفان قدرت‌گیری شیعیان و کردها، در عراق العراقیه به رهبری ایاد العلاوی به‌عنوان گزینه مورد نظر ترکیه در میان بهت همگان توانست سهم زیادی را به دست آورد و صاحب ۹۱ کرسی در مجلس شود ترکیه تلاش کرد تا برای جلوگیری کردن از قدرت المالکی و شیعیان همه احزاب سنی طرفدار خود را زیر بیرق خود جمع کند. اما العلاوی با وجود حمایت‌های ترکیه به دلیل به حد نصاب رسیدن (۱۶۳ کرسی لازم) نتوانست ردای نخست‌وزیری بر تن کند در این شرایط المالکی دوباره قدرت را در دست گرفت و از جانب ترکیه و ایاد العلاوی مورد اتهام واقع شد (Cagaptay and Evans, 2012, p. 45).

در قالب مهار ژئوپلیتیکی با استفاده از تزریق جرم بحرانی و ناامن‌سازی منطقه جهت افزایش هزینه‌های امنیتی محور مقاومت ایجاد ناامنی‌ها و مخاطرات سیاسی مصنوعی مانند داعش با کمک آمریکا و متحدین منطقه‌ایان جهت مهار منطقه‌ای ایران صورت گرفت. ایالات‌متحده در ابتدای بحران اعلام کرد که داعش زاینده شرایط ایجاد شده توسط حکومت مالکی است و هرگونه مبارزه جدی و مؤثر بلندمدت علیه این گروه نیازمند اصلاحات اقتصادی و سیاسی در عراق است. در چنین شرایطی زمینه‌های لازم برای برکناری مالکی از قدرت فراهم شد. به موازات چنین روندی ایالات‌متحده آمریکا از طریق دامن زدن به رقابت منطقه‌ای در عراق، به تشدید وضعیت شبه دولتی این کشور یاری رساند. خودداری از فروش هواپیماهای جنگی به عراق به جهت مخالفت با سیاست‌های حکومت مالکی، عدم صدور اجازه بهره‌گیری دولت عراق از نیروهای حشدالشعبی و تشدید فشارها به حکومت مرکزی برای کاهش نقش ایران در تحولات عراق در همین ارتباط قابل ارزیابی می‌باشند. در این چهارچوب رویکرد آمریکا در قبال همه پرسی استقلال کردستان نیز دوگانه بود (Niakooee, 2020, p. 288). در اواخر سال ۲۰۱۴ نوزده عضو کابینه داعش، از

عراقی‌های عرب سنی و یک ترکمن بودند این افراد شامل افسران سابق ارتش، افسران امنیتی سابق و افرادی از قبایل عرب سنی از غرب عراق می‌گردید (Natali, 2015, p. 44).

جمهوری اسلامی ایران جهت مقابله با نیروهای داعش از ابزارهای شبکه‌ای خود که عبارت بود از همگرایی سیاسی نیروهای مقاومت در ابعاد نظامی و سیاسی بهره برد. به‌عنوان مثال هرچند گزارش‌های متعددی از ارسال سلاح تجهیزات مواد غذایی و نفت از طریق عراق به مناطق تحت کنترل ارتش سوریه در اوج سال‌های جنگ داخلی این کشور (2016-2011) در دست بود، اما دولت عراق تنها به حمایت لجستیک کفایت نکرد و در بعد دیپلماتیک کوشید از انزوای سوریه جلوگیری نماید تبلور این کوشش را می‌توان با مرور تحرکات دولت‌های چهارگانه عراق طی یک دهه اخیر جهت حفظ سوریه در اتحادیه عرب (تا نوامبر ۲۰۱۱) جلوگیری از سپردن کرسی سوریه به معارضان تا مارس ۲۰۱۳ و بازگرداندن عضویت دولت دمشق به ریاست جمهوری بشار اسد به اتحادیه عرب ملاحظه کرد (Dehshiri, 2022, P. 65). در حوزه نظامی پس از آن نیروهای ایرانی با حضور در مخمور از ورود نیروهای داعش به اربیل ممانعت به عمل آورده و در ادامه پس از دو ماه درگیری موفق شدند تا در کنار پیشمرگه‌های کرد، خاک اقلیم کردستان را از لوٹ وجود نیروهای داعشی پاک‌سازی کنند (Zakarian, & Nouri, 2022, P. 194).

۳-۲. خرده شبکه مهار ژئواکونومیکی

دستورالعمل‌های کلی که سیاست اقتصادی جدید عراق بعد از ۲۰۰۳ بر اساس آن ساخته شد و حکومت شروع به اجرای آن کرد و اقتصاد را به سمت آن سوق داد، در واقع همان نکاتی است که در توافق‌نامه با صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۰۴ و شرایط تعیین شده توسط صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی وجود دارد و آن‌ها همان اصول اساسی هستند که به‌عنوان اصلاحات اقتصادی شناخته می‌شود و در امتداد آن سیاست اقتصادی دولت به‌عنوان جزئیات رویه‌ای برای اجرای سیاست منعقد شده با بانک جهانی و صندوق پول است (Marze, & Najafzadeh, 2022, P. 89). نخبگان اقتصادی عراق به دنبال توسعه اقتصادی مشابه الگوی کشورهای حاشیه خلیج فارس جهت کاهش وابستگی به صادرات نفت و تقویت پیوندهای اقتصادی با نظام سرمایه‌داری جهانی هستند.

پس از سقوط صدام از زمانی که ایالات متحده به تأسیس بانک مرکزی عراق در سال ۲۰۰۴ کمک کرد، دلار آمریکا تا حد زیادی به ارز اصلی این کشور تبدیل شده است چراکه بخش عمده‌ای از اقتصاد با پول نقد کار می‌کند. جهت حفظ وجود جریان دلار در عراق، هواپیماها هرچند ماه یک بار پالتهای ارز آمریکایی را به بغداد تحویل می‌دهند. اما دلارهای بسیار بیشتری به صورت الکترونیکی توسط بانکهای خصوصی عراق منتقل می‌شوند که از حسابهای رسمی عراق در فدرال رزرو نیویورک پردازش می‌شود، جایی که عواید حاصل از فروش نفت در آن قرار دارد. طبق رویه‌های جدید، بانکهای عراقی باید حواله‌های دلاری را در یک پلتفرم آنلاین جدید متعلق به بانک مرکزی ثبت کنند که سپس توسط فدرال رزرو بررسی می‌شود (Hyden, 2022, p. 87).

از این رو رصد نقل و انتقال دلار به ایران برای آمریکایی‌ها با استفاده از کنترل تراکنش‌های ارزی بانکهای عراقی که با دلار کار می‌کنند امری امکان‌پذیر است. افزایش فشارهای آمریکا بر بانکهای عراق جهت منع انتقال دلار به ایران در قالب فشار بر بانک مرکزی عراق و اعمال جریمه بر بانکهای متخلف صورت می‌گیرد. مقامات آمریکایی سال‌ها بر عراق فشار آورده‌اند تا کنترل خود بر بانکها را تقویت کند. در سال ۲۰۱۵، مقامات اعلام کردند، فدرال رزرو و وزارت خزانه‌داری به طور موقت انتقال میلیاردها دلار به بانک مرکزی عراق را به دلیل نگرانی از اینکه این ارز به بانکهای ایرانی منتقل شود، مسدود کردند. به گفته مقامات عراقی و اسناد دادگاه، بانک مرکزی عراق چهار بانک «بانک آسیای اسلامی، بانک خاورمیانه عراق، بانک اسلامی انصاری و بانک اسلامی القیوده» را از انجام هرگونه معامله دلاری منع کرده است. تأثیر کنترل‌های شدیدتر اتخاذ شده را می‌توان در کاهش شدید تراکنش‌های دلاری بانکهای عراقی که بانک مرکزی در وبسایت خود ثبت می‌کند، مشاهده کرد. بر اساس داده‌ها، در ۱۷ اکتبر سال ۲۰۲۱، قبل از اجرایی شدن قوانین جدید، انتقال روزانه از حسابهای رسمی عراق در فدرال رزرو نیویورک و سایر مؤسسات خارج از کشور ۲۲۵ میلیون دلار بود. اما در ۱۷ ژانویه این رقم ۳۰ میلیون دلار بود که نزدیک به ۹۰ درصد کاهش داشت (Parafiniuk, 2022, p. 147).

یکی دیگر از ابزارهای شبکه‌ای آمریکا در مهار ژئواکونومیکی ایران در عراق از آن بهره می‌برد استفاده از متحدین منطقه‌ای جهت موازنه‌سازی تجاری با ایران است. عربستان، در نجف که یکی از پایگاه‌های اصلی ایران به شمار می‌آید کنسولگری دایر کرده است و وعده حمایت از تجار را در ازای قطع همکاری‌های اقتصادی با ایران را

مطرح کرده است. عربستان در سمینار سرمایه‌گذاری عراق نیز که در کویت برگزار گردید وعده داد که در حد ۳۰ میلیارد دلار در عراق سرمایه‌گذاری کند، اما این سرمایه‌گذاری را به دو شرط مشروط کرده است. اول آن که جمهوری اسلامی ایران اجازه حضور در مناقصات را نداشته باشد و دوم محل‌هایی که عربستان تعیین می‌کند، محل سرمایه‌گذاری باشد (Andrews, 2022, p. 67). در مثالی دیگر در حوزه مشارکت در طرح‌های توسعه برون‌گرایانه در زیرساخت‌های راهبردی عراق، در یک دهه گذشته کمک‌های مالی کشورهای خارجی در قالب این برنامه‌ها از سوی ژاپن و کشورهای اتحادیه اروپا تأمین شده است. به‌گونه‌ای که در سال ۲۰۱۷ ژاپن به‌تنهایی ۶۵ درصد معادل ۲۳۸ میلیون دلار و ایتالیا ۳۱ درصد معادل ۱۱۴ میلیون دلار از کمک‌های برنامه‌های AFT را متقبل شده‌اند. عمده این کمک‌ها به ترتیب در بخش‌های زیر سرمایه‌گذاری شده‌اند: تولید انرژی و تجهیزات، حمل‌ونقل و انبارداری، منابع زیرزمینی و معدنی (Solomon, 2022, p. 199).

۳-۳. خرده شبکه مهار ژئوانرژی

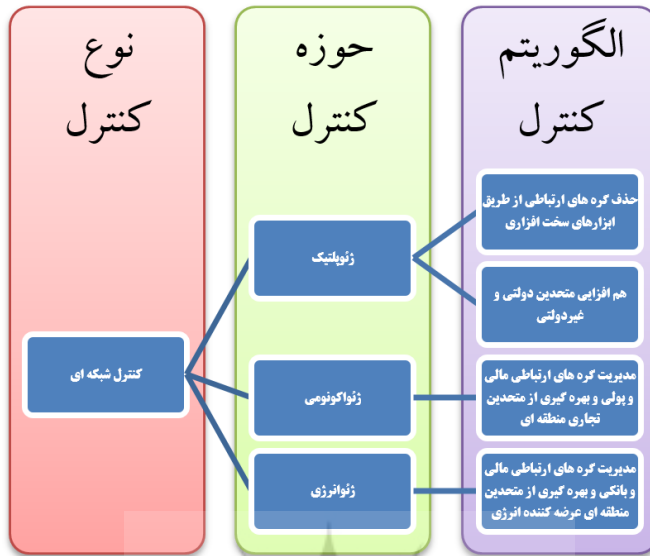
یکی دیگر از زمینه‌های نفوذ جمهوری اسلامی ایران در عراق به باور آمریکایی‌ها پیوندهای ژئوانرژی است که در حوزه‌های گاز و برق استمرار پیدا کرده است. عراق ذخایر نفتی هنگفتی دارد که بین کشورهای دارای بالاترین ذخیره تثبیت شده نفت، پس از عربستان در رتبه دوم جای می‌گیرد بر اساس برآوردهایی که اخیراً انجام شده است ذخیره نفت خام عراق به ۱۱۲ میلیارد بشکه می‌رسد که معادل ۱۱ درصد کل ذخیره نفتی جهان است. این ذخایر نفتی در ۱۲ استان عراق پراکنده شده است، به‌گونه‌ای که بیش از ۶۰ درصد آن در بصره حدود ۱۰ درصد آن در کرکوک و بقیه هم در استان‌های، عماره، بغداد، ناصریه، واسط، کربلا، نجف، موصل، صلاح‌الدین و اربیل قرار دارد. کارشناسان میزان ذخیره شده نفت عراق را که قابل استخراج از میدان‌های کشف شده و بالغ بر ۷۳ میدان است بیش از ۱۴۰ میلیارد دلار برآورد می‌کنند (Hassan, 2011, p. 57).

با وجود حضور ثروت نفت در دارایی‌های راهبردی عراق این کشور از تأمین منابع مصرفی برق و گاز ناتوان مانده است و به جمهوری اسلامی ایران وابستگی خود را حفظ کرده است. عراق تنها کشور عمده تولید کننده نفت است که فاقد دسترسی آزادانه به دریاست و برای صادرات نفت خود همواره وابسته به لوله‌های نفت و کشورهای همسایه است (Jamshidi, 2018, p. 25). عراق با مشکل آب رودخانه‌های

دجله و فرات نیز روبروست. با وجود اهمیت این دو رود مهم در حیات اقتصادی آن کشور، ۸۰ درصد آب آن‌ها خارج از مرزها سرچشمه می‌گیرد و با تدابیری که دو کشور ترکیه و سوریه برای احداث سد و محدود نمودن آب این دو رود حیاتی عراق ایجاد نموده‌اند ضربه‌های جبران‌ناپذیری به فعالیت کشاورزی عراق وارد گردیده است (Hosseini, 2011, p. 13).

به دلیل زیرساخت‌ها و سیاست‌گذاری‌های ناکارآمد تولیدی در حوزه تأمین انرژی مصرفی عراقی‌ها همواره به واردات انرژی نیازمند بوده‌اند. به‌عنوان مثال علاوه بر صادرات کالاها و خدمات ایرانی به عراق، این کشور از حیث صادرات برق و گاز نیز برای ایران اهمیت داشته است. بر اساس توافقی که در مرداد ماه ۱۴۰۱ میان ایران و عراق امضا شده است، ایران در مدت ۵ سال ۴۰۰ مگاوات برق به عراق صادر خواهد کرد. عراق تا ۵۵ میلیون متر مکعب گاز نیازمند است که ۴۰ میلیون متر مکعب از این تقاضا توسط ایران تأمین می‌شود. با وجود اعمال تحریم‌های شدید به بخش انرژی ایران از سوی ایالات متحده، وابستگی شدید عراق به واردات انرژی از ایران، سبب شد تا حتی در دوره ریاست جمهوری پیشین ایالات متحده نیز معافیت‌هایی در بازه‌های ۹۰ و ۱۲۰ روزه برای عراق در نظر گرفته شود؛ موضوعی که همچنان پابرجا است.

هرچند تحریم‌های آمریکا علیه بانک‌های ایرانی سبب شده است تا پرداخت مطالبات ایران از سوی عراق با تعویق‌های پی در پی همراه باشد. مجموع صادرات انرژی ایران به عراق حدود ۴ میلیارد دلار برآورد شده است. برخی برآوردها حجم بدهی عراق به ایران را تا ۱۸ میلیارد دلار برآورد کرده‌اند. تجهیز بندر فاو و تقویت سرمایه‌گذاری اعراب حاشیه خلیج فارس در عراق جهت انتقال خطوط انرژی و خطوط ترانزیت از این کشور نمونه‌هایی از مهار حضور ژئوانرژی ایران در عراق تلقی می‌شود. تمیم بن حمد آل ثانی، امیر قطر در سفری به بغداد و در جریان کنفرانس مطبوعاتی مشترک با محمد شیاع السوداني، نخست‌وزیر عراق بر ادامه حمایت کشورش از ملت عراق تأکید کرد. وی اعلام کرد که دوحه قصد دارد ۵ میلیارد دلار در بخش‌هایی از عراق طی سال‌های آتی سرمایه‌گذاری کند. هم‌زمان قطر اعلام کرده است که پروژه‌های سرمایه‌گذاری کشور قطر در عراق در حوزه نفت، برق، پالایشگاه، گاز و پروژه «مسیر توسعه» خواهد بود. علاوه بر موارد فوق ساخت دو شهرک نمونه ۵۰ هزار نفری نیز در دستور کار دو کشور قرار گرفت.

جدول شماره (۵): سیستم کنترل آمریکا در عراق علیه جمهوری اسلامی ایران

نتیجه گیری

پس از سقوط صدام، مهار جمهوری اسلامی ایران در عراق یکی از راهبردهای اساسی و مهم آمریکا در منطقه غرب آسیا بود. حضور چند لایه و شبکه‌ای ایران در عراق و پیچیده‌تر شدن نظم امنیتی در خوزه شامات سبب شد تا سیستم کنترل آمریکا نیز به سمت شبکه‌ای شدن متمایل شود. لایه‌های سیستم کنترل آمریکا در عراق جهت مهار جمهوری اسلامی ایران عبارت بود از خرده شبکه ژئوپلیتیکی، خرده شبکه ژئواکونومیک و خرده شبکه ژئوانرژی. طراحی سیستم کنترل شبکه‌ای آمریکا در عراق بر اساس مدیریت گره‌های ارتباطی از طریق مدیریت مستقیم و بهره‌گیری از متحدین منطقه‌ای انجام می‌شود. کنترل منابع ارزی بانک مرکزی و سایر بانک‌های عراقی جهت جلوگیری از انتقال آن‌ها در قالب تسویه بدهی عراق به ایران بخشی از ابزارهای مستقیم آمریکا در خرده شبکه ژئواکونومیک کنترل جمهوری اسلامی ایران در عراق را تشکیل می‌دهد.

مقامات آمریکایی با کنترل تراکنش‌های بانکی متحدین خود همواره به دنبال عدم دسترسی ایران به ارزهای جهانی مانند دلار بوده است. سخنگوی وزارت امور خارجه آمریکا این فرایند را این چنین عنوان می‌کند که "تحریم‌های ما همچنان

اجرای می‌شوند. روند اجرای تحریم‌ها روندی تکرار شونده است. ما به طور منظم با دولت‌های شرکایمان و با بخش خصوصی در ارتباطیم تا گستره تحریم‌هایمان را به آن‌ها گوشزد کنیم و مدام مراقبیم که کشورها و شرکت‌ها به این تحریم‌ها پایبند باشند." در این چهارچوب وجود اختلال در فعالیت تجار ایرانی در عراق همواره یکی از مهم‌ترین موانع تقویت حضور ژئواکونومیکی ایران بوده است. به‌عنوان مثال مشکلات بانکی، بیمه ریسک، صدور ضمانت‌نامه و روادید از مهم‌ترین مشکلات فعلی پیش‌روی تجار ایرانی برای حضور در بازار عراق است.

کنترل و مدیریت گره‌های ژئوپلیتیکی محور مقاومت در عراق با استفاده از قطع پیوندها با استفاده از ابزارهای سخت‌افزاری، هم‌افزایی سیاسی با متحدین منطقه‌ای و نیروهای سیاسی داخل پارلمان عراق صورت می‌گیرد. اعراب حاشیه خلیج فارس و ترکیه با حمایت از نیروهای سیاسی سنی به‌عنوان وزنه تعادل در برابر نیروهای شیعه عمل می‌کنند. در خرده شبکه مهار ژئوانرژی با وجود انعقاد قراردادهای گاز و برق بین ایران و عراق پرداخت بدهی‌های دلاری عراق به ایران به کندی انجام می‌شود و از این رو استمرار این پیوند با تهدید مواجه شده است. تشدید اختلافات احزاب شیعی و تقویت ناسیونالیسم عربی در کنار حمایت از گروه‌های افراطی مسلح ضد شیعی ابزارهای دیگر آمریکا در راهبرد کنترل شبکه‌ای جمهوری اسلامی ایران در عراق تلقی می‌شوند. مهار ترکیبی آمریکا جدیدترین نسخه راهبرد ضد ایرانی این کشور در عراق محسوب می‌شود.

References

- Andrews, John (2022). *The World in Conflict: Understanding the World's Troublespots*, Publisher: The Economist Books.
- Cagaptay, Soner, and Tyler Evans. (2012). "Turkey's Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down.", *Policy Focus*, num 122.
- Cordesman, A. H., & Davies, E. R. (2008). *Iraq's insurgency and the road to civil conflict* (Vol. 2). Greenwood Publishing Group.
- dehshiri, Mohammadreza, shamsabadi, ali. (2022). The Reasons behind Iraq opposing against Syria Arabic Isolation., (50), 55-70. doi:10.30495/pir.2022.1951395.3447 **(In Persian)**.
- Ghasemi, Farhad (2014). *International Relations Theories: Theoretical Foundations of Order and International Regimes*, Tehran: Mizan Press. **(In Persian)**.
- Ghasemi, F., & Hashemi, S. B. (2023). Multibody control system and regional order: Iran's regional network. *Foreign Relations*, 15(3), 1-28. doi: 10.22034/fr.2023.398942.1386. **(In Persian)**.
- Global Peace, (2018), *Global Peace Index 2018*, Available at: <http://www.visionofhumanity.org/app/uploads/2018/06/Global-Peace-Index-2018-2.pdf>.
- Hauser, John (2008). *Defensive Marketing Strategies*, *Marketing Science* 2(4).
- Hayden, Patrick (2022). *America's War on Terror*, Publisher: Routledge.
- Hosseini, Ahmad (2018), "Strategic Cooperation between Iran and Russia: Requirements and Necessities". Available on the Iranian Diplomacy website.
- Khalili, Mohsen (2011), "The Concept of Realm in the Constitution of the Islamic Republic of Iran: Geographical Border / Ideological Infinity". *Strategy Quarterly*, Volume 20, Number 58.
- Khoury, N. (2020). *Biden and Iraq: A Chance to Address Past Mistakes*, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/biden-and-iraq-a-chance-to-address-past-mistakes/.
- Lowell, Kiel (2000). *The Evolution of Nonlinear Dynamics in Political Science and Public Administration: Methods, Modeling and Momentum*, *Discrete Dynamics in Nature and Society* 5.
- Marze, M., & Najafzadeh, R. (2022). Structural Adjustment of Neoliberalism and Its Effects on Iraq after 2003. *International Political Economy Studies*, 5(1), 77-109. doi: 10.22126/ipes.2022.7425.1444. **(In Persian)**.
- Mazarr, Micheal (2018). Understanding Deterrence, see to: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf.
- Mezban, H. (2021). A growing challenge for Iraq: Iran-aligned Shiite militias, <https://www.arabnews.com/node/1834931/middle-east>.
- Moeini, A., & Ahmadi, H. (2023). Transition in the Middle East Regional Order; From Hegemonic Order to Regional Coalition Building. *Foreign Relations*, 15(2), 25-45. doi: 10.22034/fr.2023.345000.1252. **(In Persian)**.
- Najafi sayyar, R. (2023). International Transitional Order and its consequences for the Islamic Republic of Iran. *Foreign Relations*, 15(3), 84-112. doi: 10.22034/fr.2024.414044.1432. **(In Persian)**.
- Niakooee, S. A., & Pirmohammadi, S. (2020). The Transition from State to Quasi-state in Iraq and Syria Since the Arab Awakening (2011-2018). *State Studies*, 6(24), 221-263. doi: 10.22054/tssq.2021.12270. **(In Persian)**.

- Parafiniuk, Adrah (2022). Energy Resource Conflict: Origins and Global Impact, Publisher: ABC-CLIO. Solomon, Norman (2022). War Made Invisible, Publisher: The New Press.
- Zakarian و Mehdi, & Ali Nouri, (2022). The emergence of ISIS in the Kurdistan region of Iraq, the opportunities and challenges of the national security of the Islamic Republic of Iran, 4(1), 181-200. **(In Persian)**.
- zarean, A. (2022). The Capacity Of Iraqi Political Groups To Use Violence And Its Control Strategies. Strategic Studies Quarterly, 25(3), 265-282. DOR: 20.1001.1.17350727.1401.25.97.8.9. **(In Persian)**.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی